

DÉKÁNY ISTVÁN

„Térítse meg nekünk a Magyar Kincstár...”

Soproni menekültek 1920-as kártérítési igénye

Magyarország 1918. november 3-án a padovai fegyverszünet aláírásával befejezte a háborút, s katonáit – már akik nem estek olasz fogságba, mert a fegyvernyugvás csak másnap lépett életbe¹ – egyszerűen, leszerelés nélkül hazaküldte. Nem így szomszédai, akik az antant ígéretét bírva, fegyveres támogatását igénybe véve, megkezdték Magyarország külső területeinek megszállását. November 2-án a csehek benyomultak a Felvidékre.² November 10-én a románok is megkezdték erdélyi bevonulásukat,³ s december elsején a gyulafehérvári gyűlésükön ki is mondták Erdély egyesülését az ókirálysággal.⁴ November 12-én pedig a szerb csapatok elfoglalták a magyarok által kiürített délvidéki területeket.⁵ Az utódállamok a megszállt területeken hozzáláttak, hogy kiépítsék saját hatalmi gépezetüket. Megszüntették a magyar közigazgatást, hatályon kívül helyezték a magyar törvényeket, és az adókat is már az új állam kincstárába kellett befizetni.⁶ Ennek folyamán elbocsátották, fizetésüktől megfosztották, szolgálati lakásaikból kilakoltatták a

¹ ORMOS Mária: Világháború és forradalmak. In: *Magyarország története*. 17. k. Kossuth Kiadó, Budapest, 2009. 51.

² *Népszava*, 1918. november 8.

³ *Népszava*, 1918. november 14.

⁴ ZEIDLER Miklós (szerk.): *Trianon. Nemzet és Emlékezet*. Osiris, Budapest, 2008. 39.

⁵ SZÁRAZAJTAI INCZE Kálmán: *Háborúk a nagy háború után*. I. k. Franklin, Budapest, é. n. 96.

⁶ *Népszava*, 1919. január 11.

magyar állam tiszttségviselőit⁷ – így menekülésre kényszerítették őket.

Írásomban nem vizsgálom, hogy mennyire volt jogszerű a Magyarországot körülvevő új, illetve megnagyobbodott államoknak ez a tevékenysége, amikor pedig a belgrádi katonai konvenció a magyar közigazgatás fenntartását írta elő a békeszerződés megkötéséig.⁸ Mindenesetre tény, hogy a békeszerződés aláírását meg sem várva elfoglalták az ország területének 72%-át.⁹ A magyar kormány megelégedett pacifista nézetei hangoztatásával és tiltakozó levelek írásával, és az első időben – a megszállást átmenetinek gondolva – a helyükön maradásra ösztönözte hivatalnokait. A Károlyi-párt 1918. december 18-i értekezletén megállapították, hogy a megszállt területeken a magyar tisztviselőket olyan *hűségeskü letételére kényszerítik, amely egyértelmű a Magyarország elleni árulással*. A párt tiltakozott az eljárás ellen, és egyben tudomásul vette Lovászy Márton közoktatási miniszter tájékoztatását arról, hogy saját hatáskörében biztosította az oktatási személyzetet: az állam teljesíteni fogja kötelezettségét és gondoskodni fog ellátásukról, tehát a nyomor senkit sem kényszeríthet árulásra.¹⁰ Elhatározták, hogy a megszállás idején is pontosan fogják folyósítani fizetésüket és illetményüket, így nyugtalanságra nincs okuk.¹¹

Ámde már az 1918. évben alig két hónap alatt közel 60 000 magyar köztisztviselőt kergettek át a demarkációs vonalon. Az összes menekültnek több mint kétharmada Erdélyből érkezett (40 952 fő), a Felvidékről 12 373-an (21%), a Délvidékről kevesebb mint 5500 fő (9,3%).¹² 1919-ben a menekültek aránya megváltozott. A Tanácsköztársaság Vörös Hadserege sikeres offenzívát indított a Felvidék felszabadítására, amelynek eredményeit a második Vix-

⁷ Közzolgálati alkalmazottak: az összes állami, vármegyei, városi, községi alkalmazottak; az államvasúti, posta-, távírda- és postatakarékpénztári alkalmazottak; az összes tanárok, tanítók és óvónők.

⁸ ORMOS Mária: i. m.

⁹ RAFFAY Ernő: *Trianon titkai*. Tornado Dannenija, Budapest, 1990. 148.

¹⁰ *Politikai Híradó*, 1918. december 22.

¹¹ *Népszava*, 1918. november 16.

¹² PETRICHEVICH-HORVÁTH Emil: *Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négyévi működéséről*. Budapest, 1924. 37.

jegyzék hatására – amely kilátásba helyezte a tanácskormány elismerését és meghívását a párizsi békekonferenciára – Kun Béláék feladták, és visszavonták csapataikat a demarkációs (később végeleges) határvonalra.¹³ Az újra benyomuló cseh csapatok – kudarcukat feledtetendő – még ádázabb magyarüldözésbe kezdtek, és több mint 57 000 magyart kényszerítettek távozásra. Erdélyből 33 550 fő menekült el, egész évben kevesebben, mint az előző év két hónapjában. A Szerbiából és Horvátországból távozők száma megközelítette a 20 000 főt.¹⁴

A magyar állam – úgy a Károlyi-kormány, mint később a tanácskormány – igyekezett gondoskodni a menekültekről. Amikor megérkeztek Budapestre, egy pályaudvari bizottságtól minden menekült igazolványt kapott, amellyel a menekülteket védő szövetség irodájában, a személyazonosság megállapítása után, 8 napra fejenként 4 koronát, továbbá 3 napra kenyér- és 10 napra élelmiszerjegyet kaptak. Azok, akiknek a fővárosban nem volt hozzátartozójuk, vendéglői étkezési jegyet is kaptak.¹⁵ (Összehasonlításképpen néhány élelmiszer ára: 1 kilogramm barna kenyér 3,80 korona, 1 liter tej 4,20 korona, 1 kilogramm krumpli 2,40 korona, 1 kilogramm zsír 40 korona.)¹⁶

A Magyar Tanácsköztársaság szociális termelő népbiztossága március 27-én körrendeletet adott ki az ellenséges megszállás miatt hivatali székhelyükről elmenekült állami alkalmazottak menekülési költségei tárgyában (2867/eln. sz. a.). A rendelet kétbontotta az időszakot: a menekülés napjától 1919. március 31-ig, majd pedig az április 1. utáni etapra. A segélyezés alapfeltétele volt, hogy az alkalmazott csak kellően indokolt okból hagyhatta el állomáshelyét és távozhatott a felettes hatósága által, hivatali tevékenysége folytatására kijelölt helyre. Az az alkalmazott, aki a menekülés indokát nem tudta kellően igazolni, menekülési költségtérítést nem kaphatott.

Indokolt esetben igényt tarthatott saját személye és családja részére az utazási költségre; saját maga kapott napi 20 koronát;

¹³ ZEIDLER Miklós: i. m. 96.

¹⁴ PETRICHEVICH-HORVÁTH Emil: i. m.

¹⁵ *Budapesti Hírlap*, 1918. november 12.

¹⁶ *Szegedi Napló*, 1918. szeptember 28.

családja 1-2 családtag esetében napi 10 koronát, 3-5 családtag esetében napi 15 koronát, 5-nél több családtag esetében napi 20 korona plusz menekülési költségátalányt kaphatott. Családtagnak azt tekintették, aki után az alkalmazottnak családi pótlék járt. Továbbá az alkalmazottnak, ha családja nélkül hivatali székhelyén kellett maradnia, adtak napi 20 korona menekülési költségátalányt. Amennyiben az alkalmazott újabb tartózkodási helyén olyanok voltak a viszonyok, hogy oda a családot nem lehetett letelepíteni, akkor a régi és az új tartózkodási hely közötti oda-vissza útra járt az utazási költség. Az utazási költségbe beleszámított a személy és a poggyász szállítási díja, a bérkocsi és a hordár díja, valamint a fuvarköltség. Ha az alkalmazott és családja nem együtt utazott, a költségek külön-külön felszámíthatók voltak.

1919. április 1-jétől kezdődően a fenti összegeket a rendelet az alkalmazottra nézve 15 koronára, család tekintetében 5+10+15 koronára redukálta.¹⁷ A lakáspénzben részesülő alkalmazottak, ha elmenekültek, csak a beosztási helyükre megállapított lakáspénzben részesülhettek. Akik természetbeni (szolgálati) lakásukból kilakoltattak, azok a honos állomási helyükre megállapított lakáspénzben részesültek az adott hónap első napjától fogva mindaddig, míg ilyen lakásukba visszabocsátattak, vagy más állomáshelyre helyeztettek át.

A Magyar Királyi Belügyminisztérium, hivatkozva a Minisztertanács ME 3988/1919. sz. rendeletére, amely hatályon kívül helyezte a Tanácsköztársaság valamennyi intézkedését (így a menekülési költségátalány április 1-jétől való 25%-os csökkentését is), visszaállította az előző tarifákat,¹⁸ s ezzel még nagyobb terhet rakott a saját, amúgy is roskadozó vállára.

A sajtó és a hivatalos magyar propaganda is úgy ábrázolta a kiutasított, menekült magyarokat, mint akik a legnagyobb áldozatot hozták a hazáért. „Szegény véreink, akik a legnagyobb áldozatot hozták a hazáért. „Szegény véreink, akik a cseh, szerb és oláh rablók előtt mentették pusztá életüket, vagy futottak ki a hideg éjszakába.”¹⁹ „Az erdélyi magyar vasutasok ezrei mint a magyarság

¹⁷ MÁV Levéltár. 17/10316/1919.

¹⁸ BM 3666/1919 sz. körrendelet.

¹⁹ *Az Ujság*, 1919. március 16.

rendíthetetlen bástyái állnak helyükön. A román megszállás óta szenvednek, tűrnek ezek az emberek, s ellentállva a megszállók minden kegyetlenkedésének, nélkülözések és nyomorgások árán is megvédik magyarságukat.”²⁰ „Az oláhoktól, rácoktól és csehek-től megszállva tartott területekről nap nap után többen érkeznek magyar testvéreink, kik a megaláztatás és üldözés helyett inkább a bujdosók keserű kenyerét akarják enni abban a hitben és szent meggyőződésben, hogy el kell jönni a megváltás órájának, el kell következni a szabadulás percének.”²¹ „A megszállott területekről elűzték az államhű tisztviselőket. Útravalóul botütést, ezernyi megaláztatást szenvedtek. Itt közöttünk pedig hideg nemtörődöm-ség fogadta őket. Az állam pénztára üres, a didergő, éhes magyarok kétségbeesve állnak a nemzet örvénye előtt.”²²

A menekült állami alkalmazottak legnépesebb csoportját a vasutasok alkották: családtagjaikkal együtt több mint 54 000-en tértek vissza az anyaországba.²³ Ezért a MÁV vezérigazgatósága 1919. május hó 5-i levelével felhatalmazta az üzletvezetőségeket, „hogy az ellenséges megszállásból, illetve a megszállással kapcsolatos fosztogatásokból és kényszerű menekülésből eredő, alkalmazottaink által szenvedett károokra az 51 995/919. sz. rendeletünkben foglalt határozmányok szigorú betartása mellett kárelőleget folyósíthasson.”²⁴

A miskolci üzletvezetőség levélben tudatta a füzesabonyi osztálymérnökséggel: a 18 941/919. sz. rendelettel közölt 142 425/919. sz. rendelet értelmében az önként elmenekült alkalmazottak költsézi költségeik megtérítésére nem tarthatnak igényt, csak ha igazolni tudják, hogy „kényszerítés folytán” menekültek. Felszólítja az üzemmérnökséget, hogy hallgassa ki a folyamodókat, és vallo-másaik alapján záradékolja kérvényüket, ráírva, miért kényszerültek menekülésre. Akinek kiutasító végzése van, az a kérvényhez csatolandó. Csak azoknak a segélykérő folyamodványát lehet az igazgatósághoz felterjeszteni, akik kérvényükhöz kárjegyzéket

²⁰ *Magyarország*, 1919. március 18.

²¹ *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1920. május 9.

²² *Győri Hírlap*, 1919. november 16.

²³ PETRICHEVICH-HORVÁTH Emil: i. m. 37.

²⁴ MÁV Levéltár. 8472/1919.

csatoltak, s költségeiket vagy kárukat igazolták. A kárjegyzéken két tanúval igazolni kell, hogy az elveszett, ellopott, elharácsoltságok az illető tulajdonában valóban megvoltak. Az átköltözési fuvar költségeiről csatolni kell a fuvaros nyugtáját.

Az osztálymérnökség 28 alacsonyabb beosztású vasutas (pályafelügyelő, pályaezer) ügyében kimondta: a 142 425/919. A. I. sz. igazgatósági rendelet III. cikke értelmében a magyar közigazgatási területre kényszerítés folytán menekülteknek meg kell téríteni a költözési költségeket (fuvar költség az induló állomásra való kiszállításra, vasúti szállítási költség, fuvar költség a célállomásra való beszállításra), mert „szolgálati érdekből” áthelyezetteknek kell tekinteni őket. A 90 903/919. A. I. sz. rendelet pedig úgy intézkedik, hogy az illetékesek saját hatáskörükben engedélyezhetik a költözési átalányt meghaladó igazolt többletköltségeket. A kimutatásban felsoroltak valamennyien kényszer folytán menekültek, még ha egyesek nem is kaptak a csehektől elbocsátó levelet. Igazolt menekülési fuvar költségeik megtérítését az osztálymérnökség javasolja. Öt esetben, amikor a felsorolt pályaezerök önszántukból hagyták el szolgálati helyüket, nem kaptak fuvar költség-térítést. Voltak olyanok is, akik a csehek által elrekvirált ingóságaik árának megtérítéséért nyújtottak be folyamodványt, sőt egy bakter felsorolta: a vasúti szállítás közben az éhség és hideg következtében megbetegedett a borjas tehene és elvetélt; az úton elfogyott a burgonyája és a répája, s emiatt kára keletkezett; a régi állomáshelyén saját költségén istállót épített, ott maradt a szénája stb. – kéri megtéríteni mindennek az árát.²⁵

A magyar kormány – mint fentebb láttuk – nagylelkűen viselkedett a kiutasított tisztviselőkkel szemben. Amikor azonban a tisztviselők száma folyton-folyvást növekedett, a magyar kormánynak számolnia kellett azzal is, hogy az állami büdzsé ezt az óriási terhet nem bírja el. Így a viszonyok kényszerítő hatása alatt egy minisztertanácsi határozattal beszüntették a nagyvonalú segélyezést. Nem folyósították többé a hátralékos illetményeket; leállították a menekülési pótdíjak folyósítását; fizetést csak az alkalmazásban álló tisztviselők kaptak; végül pedig az alkalmazás-

²⁵ Uo. 1517/1920.; *Hivatalos Lap*, 1919/28 sz.

ban nem lévő tisztviselők csupán egyhavi fizetésüknek megfelelő segélyre tarthattak igényt, de csak abban az esetben, ha kiutasításuk tényét végzéssel vagy ezzel egyenértékű más határozattal igazolták.²⁶

Azok a menekültek, akiknek nem voltak rokonai valahol az országban, akik befogadták volna őket, Budapestre igyekeztek, arra gondolva, hogy az ország szívében könnyebben kapnak munkát, beosztást. Ezt az elvárást erősítette az a szinte alázatos hódolat, amely az újságokból felénk áradt. A valóság azonban más volt. Az óriási lakáshiánnyal küzdő főváros lakást, a felduzzasztott közigazgatás pedig íróasztalt nem tudott biztosítani a rengeteg tisztviselőnek. A kormány az Országos Menekültügyi Hivatalon keresztül igyekezett az országra zúduló menekültáradatot a csonka ország egész területére szétosztani. Így kerültek Sopron szabad királyi városba és Sopron vármegye területére is köztisztviselők.²⁷

Szalay Lajos, Versec város menekült főmérnöke, a Városi Mérnökök Országos Szövetségének ügyvezető alelnöke – akit a menekültügyek országos kormánybiztosa osztott be ideiglenes szolgálattételre 1920. augusztus elején a soproni városi mérnöki hivatalhoz – nem tétlenkedett új helyén. A helyi lapot fórumként használta arra, hogy elősegítse régi, 1914-es ötletének megvalósítását a 10 000 lakosnál népesebb városok követelményrendszeréről (vezetékes víz, csatornázás, villanyvilágítás, kövezett út, kiépített járda, kenyér- és jéggyár, köz- és gőzfürdő, színház), a „városi törvény”²⁸ megalkotásáról. Már előbb felhívást intézett a menekült köztisztviselőkhöz és a városok polgármestereihez, városbíróihoz.²⁹ Ebben a felhívásban a tisztviselői kart minősítette a világháború legtöbbet szenvedett és legtöbb áldozatot hozó osztályának, ily módon teremtve erkölcsi alapot a kártérítési igénynek. Felpanaszolta: a tisztviselők anyagi helyzetük miatt nem gyűlhetnek össze Budapesten, hogy sérelmeik megbeszélése és orvoslása végett kongresszust tartsanak és rövid úton eredményt érjenek el a miniszterelnöknél. Ezért azt javasolta, hogy az ország menekült

²⁶ BM 77 239/1919. sz. körrendelete.

²⁷ MOL K-26. 1921-XLIII-96.

²⁸ Sopronvármegye, 1920. november 21.

²⁹ Sopronvármegye, 1920. október 29.

közalkalmazottai jöjjenek össze november 1-jén, Mindenszentek ünnepén, délelőtt 10 órakor abban a városban, ahol jelenleg ki-
rendelésben vannak, a városházán. Egyúttal felkérte az összes
város polgármesterét s városbíróját nemcsak arra, hogy engedjék
át ezen a napon a menekült közalkalmazottaknak az ülések meg-
tartása végett a városháza nagytermét, hanem maguk is szemé-
lyesen vegyenek részt a gyűléseken, így adva súlyt és nyomatékot
az összejöveteleknek.

A menekült közalkalmazottak ilyképpen összeülő gyűlése
minden városban válasszon elnökséget, írják össze az ott elhe-
lyezett közalkalmazottakat. Készítsenek táblázatos kimutatást
az illetékes minisztériumoknak arról, hogy ki, hol, milyen állás-
ban, fizetéssel volt alkalmazva; meddig kapta fizetését, háborús
drágasági segélyét s egyéb járandóságát a megszállás alatt; mi-
kor kapott újólág a magyar államtól fizetést; mennyi fizetéstől és
egyéb járandóságtól esett el az idegen megszállás folytán; mibe
került neki az átköltözés a régi álláshelyétől, s miféle vagyoni vesz-
teségek érték az ingóságai, esetleg birtoka, háza otthagynya miatt
vagy kényszerű eladása folytán.

A felhívás más lapokban is megjelent,³⁰ de a Magyar Országos
Levéltárban nincs nyoma, hogy Sopronon kívül másutt is készül-
tek volna szervezeten kártérítési kérvények. A Sopronban meg-
tartott alakuló ülésen Szalay Lajost választották elnöknek, mellé
két jegyzőnek Schrödl Hugó pevecsenyi (Ung vármegye) MÁV-álla-
másfőnököt és Tankó Gábor karánsebesi (Krassó-Szörény vármeg-
ye) ügyészségi díjnokot. Az összejöveteletről tudósító újságcikk³¹ a
megjelentek számát nem közli, de két később megjelent felhívás³²
sűrgeti mindazokat, akik nem adták le a kárukról készített kimu-
tatást, hogy sürgősen pótolják.

1920. december 17-ig így is mindössze 48 kérdőív érkezett be (2
kérelmet utólag, pótlólag csatoltak). Az ő nevükben kérte az ügy-
nevezett „kár-csoport” – korábbi precedensekre hivatkozva – az
elmaradt fizetések és pótlékok, költözési költségek, a menekülés
tényéből következő anyagi veszteségek megtérítését. Bár a doku-

³⁰ *Győri Hírlap*, 1920. október 29.

³¹ *Sopronvármegye*, 1920. november 3.

³² *Sopronvármegye*, 1920. december 10., december 11.

mentum csak 50 köztisztviselő nevében íródott, a helyi sajtóból³³ tudjuk, hogy jóval több közalkalmazottról lehetett volna szó. 1919 januárjában 400 csendőr érkezett Pozsony vármegyéből; 1919 szeptemberében a Fiuméből érkezett 150 menekült közül is többben maradtak Sopronban; ugyanez év októberében „ismét több menekült vasúti és postatisztviselő érkezett Pozsonyból és a Felvidék más városaiból”.³⁴

Egy saját készítésű (írógépen, indigóval sokszorosított) kérdőív segítségével felmérték a jelentkezők helyzetét.³⁵ A kitöltött kérdőívek alapján először is azt összesítették, hogy melyik minisztérium hatáskörébe tartoznak, és ami ezzel összefügg, mely minisztérium terhére kérik a kártérítést.

1. táblázat. Ágazati beosztás

Vallás- és Közoktatási Minisztérium (VKM)	14 fő
Igazságügy-minisztérium (IM)	12 fő
Pénzügyminisztérium (PM)	9 fő
Belügyminisztérium (BM)	6 fő
Kereskedelemügyi Minisztérium (KM)	6 fő
Földművelési Minisztérium (FM)	2 fő
Népjóléti Minisztérium (Nj.M)	1 fő

A kérdőíveket – bár szellemi foglalkozásúakról van szó – nem töltötték ki precízen. Öten (10%) nem írták be a „menekülés előtti alkalmazási helyet”. Így nem állapítható meg pontosan, hogy az

³³ *Sopronvármegye*, 1919. február 2.

³⁴ *Sopronvármegye*, 1919. október 21.

³⁵ „Kérdőív menekült közalkalmazott károsodási kimutatása.

1. Név; eddigi állás; rangosztály és fizetés; menekülés előtti alkalmazási hely.
2. Jelenlegi beosztás; melyik minisztérium hatásköre alá tartozik.
3. Meddig kapta a megszállott területen fizetését és pótlékait?
4. Mikor kapott az államtól újólág fizetést, melyik minisztérium terhére?
5. Mennyi fizetés, pótlék és egyéb járandóságtól esett el a megszállás ideje alatt?

6. Mennyibe került az átköltözés a régi helyéről új állomáshelyére?

7. Miféle vagyoni veszteségei voltak a menekülésből kifolyólag (bútorok és egyéb berendezések eladása, ház és egyéb birtokok otthagynása vagy eladásából)?

Alulírott becsületszavamra (más íven: magyar honpolgári becsületszavammal igazolom) kijelentem a fenti adatok valódiságát, s a fentiek valódiságáról állásommal és minden vagyonommal felelősséget válllok.”

utódállamok szerint hogyan oszlott meg a menekültek ezen csoportja (összehasonlításként az országos adatokkal annak megállapítása végett, mennyire reprezentatív a minta), és ugyancsak nem állapítható meg a településtípus szerinti megoszlás sem.

2. táblázat. Országonkénti megoszlás³⁶

	Soproni minta	Országos adat, 1919 ³⁶
Cseh-Szlovákia	20 fő (40%)	57 733 fő (51,3%)
Románia	13 fő (26%)	33 551 fő (29,8%)
Jugoszlávia	10 fő (20%)	19 239 fő (17,1%)
Ausztria	2 fő (4%)	2050 fő (1,8%)
Nem válaszolt	5 fő (10%)	

A Sopronvármegyében megjelent hirdadások alapján azonban bizvást feltételezhetjük, hogy a soproni mintát reprezentatívnak fogadhatjuk el. Jól látszik: 1919-ben az újonnan létrejött Cseh-Szlovák Köztársaságból többen menekültek el, mint abban az évben Romániából, ahonnan a teljes menekülési időszakot figyelembe véve a legtöbb magyar távozott.³⁷

3. táblázat. Településtípus szerinti megoszlás

Törvényhatósági jogú város	19	38%
Rendezett tanácsú város	13	26%
Egyéb település	13	26%
Nem válaszolt	5	10%
Összesen	50	100%

Ha megpróbáljuk a nem válaszolókat alapján meghatározni a településtípusokat, ehhez a hiányos kérdőívet kitöltők foglalkozása nyújthat segítséget. Királyi ügyészség kisebb rangú településen nem működött, így az ügyészt és ügyészségi jegyzőt bátran a tör-

³⁶ PETRICHEVICH-HORVÁTH Emil: i. m. 37.

³⁷ Az OMH kimutatása szerint 1918 és 1924 között Romániából 199 035 fő (az összes menekült 56,5%-a), Cseh-Szlovákiából 106 841 fő (30,3%) érkezett Magyarországra. (PETRICHEVICH-HORVÁTH Emil: i. m.)

vényhatósági jogú városokhoz számíthatjuk. Ugyanez a helyzet a tanfelügyelőséggel. A tanfelügyelőségi díjnokat és nővérét szintén nyugodtan számíthatjuk a törvényhatósági jogú városok lakói közé. Egy munkásbiztosító-pénztári számvizsgáló esetében feltételezhetjük, hogy egy ipari vagy bányásztelepüléssel van dolgunk, amely a rendezett tanácsú városok közé sorolható.³⁸ A korrekciókat figyelembe véve a Sopronba kihelyezett tisztviselők közel fele (44%) törvényhatósági jogú városból menekült el.

Az, hogy a kiutasított (vagy menekült) tisztviselő melyik minisztérium alárendeltségi kötelékébe tartozik, nem korrelál feltétlenül a foglalkozással. A pedagógusok esetében a Vallás- és Közoktatási Minisztériumhoz, a bíróságoknál és ügyészségeknél az Igazságügy-minisztériumhoz való tartozás evidens, de ha egy bányászati főiskolai műszaki segédtsízt a Földművelési Minisztériumhoz tartozik, akkor azt, hogy ugyanannak a bányászati főiskolának a rendes tanára miért a Pénzügyminisztérium alárendeltségébe tartozik, nehéz megmondani.

Ha sora vesszük a kérdőív egyes kérdéseit, a nemek szerinti megoszlásnál fele-fele arányt találunk, amely a dolgozó nők országos arányát messze túlreprezentálja. Csakhogy ezek a nők valamennyien az oktatásban (tanítónő, óvónő) működtek. A tíz nő közül három nem adta meg a menekülése előtti alkalmazása helyét; négyen az újonnan alakult Cseh-Szlovákiából, ketten Romániából, egy pedig a későbbi Ausztriából menekült el.

A későbbi menekülteknek közel a fele (23 fő) menekülés közben, az új kinevezésre várva is folyamatosan megkapta a fizetését; az utazás, költözés költségét már csak kevesebb mint negyedük (11 fő); 70%-uk (35 fő) nyilatkozott úgy, hogy valamilyen kár érte a menekülés következtében. Az új cseh-szlovák államban többen kapták folyamatosan a fizetésüket (11:9), mint nem, Romániában és a délszláv államban kétszer annyian nem kapták, mint ahányan igen (4:8, illetve 3:6). Az utazási költséget – talán a Sopronhoz való közelség miatt – a Cseh-Szlovákiából érkezetteknek térí-

³⁸ Itt jegyzem meg, hogy a település nagysága és közigazgatási rangja nem feltétlenül esik egybe: a 15 000 lakosú Selmecbánya törvényhatósági jogú város, míg az ugyanekkora Nagyszombat, vagy a 27 000-es Versec „csak” rendezett tanácsú város.

tették meg leginkább (43%), míg az Erdélyből érkezettek harmada (33%), a délvidekiek alig negyede (28%) kapott térítést.

Átlagos költségről azért nehéz beszélni, mert országonként van egy-két kirívóan magas összeg, amely eltorzítja az arányokat. Egy Muraközből, Jugoszláviából menekült körjegyző 300 korona menekülési költséget jelentett be, míg egy Torontál megyei segédjegyző ennek százszorosát, 30 000 koronát. Igaz, hogy Bánát négyszer-ötször távolabb van, mint Muraköz Soprontól, de a százszoros költség akkor is irreális. A Sopronhoz sokkal közelebb fekvő Selmezbányáról lényegesen több költözési költség megtérítését kérték, mint például Erdélyből. De még ezen belül is nagy a szórás, mert a főiskoláról menekültek tízszeres költözési költséget akartak elszámoltatni, mint egy pénzügyi számvizsgáló vagy főtanácsos. Egyébként, ha hinni lehet a számoknak, Erdélyből olcsóbban lehetett eljutni Sopronba, mint a Felvidékről. Minisztériumok szerint a belügy fennhatósága alá tartozó tisztviselők kérték minden országból a legmagasabb költözködési térítést, míg a Vallás- és Közoktatási Minisztériumhoz tartozó pedagógusok a legkevesebbet.

A kárvallottak aránya is a Felvidékről érkezettek között a legkisebb (13:7), míg a jugoszláv menekültek között 7:2, a romániaiak között 10:2 az arány. Károk nagyságánál értelmetlen átlagokat számolni, mert sem az országtól, sem a foglalkozási ágtól nem függ, hogy ki milyen kárt szenvedett el. Ami általánosítható, az a pedagógusok alacsonyabb és a közigazgatási alkalmazottak magasabb kárösszege. A pedagógusoknál a maximum 20 000 koronás kár egyben szerényebb anyagi helyzetüket is jelzi, míg egy-egy körorvos, körjegyző vagy városi főmérnök több százezer korona kártérítést is kért.

Az is nagyon változó, hogy ki mit számolt fel elszenvedett kárként. Legnagyobb tétel a „kár-csoportot” szervező Szalay Lajosé, aki Versecen maradt sarokházát 600 000 koronára, fél hold szőlőjét 50 000 koronára tartotta, amelyeket nem sikerült eladnia, mert „a tömeges ki-utасítások folytán az ingatlanárak rendkívül leszálltak”. Így nem akadt vevő a fenti árakon való vételre. Az áron alul „elkőtyavetyélt” könyvtára és egyes bútorai folytán további 50 000 koronára becsüli kárát.

Egy nagyszombati körorvos nem részletezte veszteségeit. Azt írta, hogy a csehek kifosztották lakásukat, és a kárt 240 000 koronában határozta meg. A muraközi körjegyző a hatóságokra bízta kárának kiszámítását, de hozzátette, hogy mindenéből kifosztották, s később csak az el nem dugható, nagyobb bútorokat hozták vissza. „Károm az 1918. decemberi becslés szerint 51 448 korona; hogy az ma (1920. nov.) mennyi, ennek kiszámítását a hivatalra bízom, de bizonyára a tízszerese.”

A Torontál megyei községi segédjegyző, aki már a költözésre is 30 000-et kért, bútoraiért, fehérneműkért, ágyneműkért, szőnyegekért, felsőruházatért és élelmiszerért 200 000 korona kártérítésre tartott igényt. Egy Krassó-Szörény megyei körjegyző igénye: 4 szoba bútora, a konyha berendezése, szőnyegek, függönyök, fehérnemű, edények, dísztárgyak, ruhanemű, nyolc sertés, majorság, 6000 korona készpénz és egyébek. Mindezt 142 000 koronára tartotta. A nagybecskereki pénzügyi tanácsos 7 öltönye, fehérneműje, ágyneműje, könyvei elvesztését 75 000 korona kárra becsülte. Egy erdélyi járásbírósi irodatiszt ingatlanok otthagytásából 80 000 korona, ingóságok eladásából és otthagytásából 71 020 korona, összesen 151 020 korona kár megtérítését kérte. Egy másik irodatiszt, mivel távolléte alatt gyűjtogatás folytán több ruhanemű, fehérnemű és más tárgyak elégtek, 90 000 korona kárt vallott be.

Két személy – egy selmecbányai főiskolai műszaki segédtsízt és egy nyugalmazott csendőr tiszthelyettes – részletes leltárt mellékelte kártérítési igényéhez. A műszaki segédtsízt és neje listája „azon ingóságokról s azok értékéről, melyeket selmecbányai III/192. sz. természetbeni lakásáról 1919. június hóban történt cseh-szlovák (94 és 54. ezred) csapatok Selmecbánya városának újbóli visszafoglalása alkalmával elraboltak”, 162 tétel ruhaneműt és 205 berendezési tárgyat, összesen 367 tételt sorol fel 156 941 cseh korona értékben. A „hitelesség” kedvéért az egyes tételek mellett feltüntette az értékbecslő nevét is: például Elek Béla férfiszabó, Sümegh János rőfös és kézműárú-kereskedő, Plathy Antal vaskereskedő, Svoboda Antal puskaműves – valamennyien selmecbányai illetékességűek. Saját termelésű cikkeknél saját

költségei, illetve a hatóság által megállapított minimális árak szerepelnek.

Galla Géza precízen külön csoportosította a ruhaneműkön belül is a férfi- és a női felső-, alsóruhákat, lábbeliket, kiegészítve felesége kelengyéjével és különféle takarókkal, szőnyegekkel, esernyőkkel. A berendezéseknél a konyhafelszerelés, az éléstár mellett „egyéb” címszó alatt együtt szerepel az ezüst zsebóra a tojó tyúkkal; ezután jön a Szűz Máriát ábrázoló üvegnypp, a préselt szalma, cipőhúzó, játékkártya, hajsütővas, 4 darab vadászpuska, valamint a dívány hátáról lefejtett bőrrész és a párna is, valamint a különféle szerszámok. Felsorolja öccsének nála elhelyezett ingóságait is. A felsorolás részletes, már-már kicsinyesen aprólékos: 5 fakanál, 2 fogkefe, 1 üveg szájvíz, 3 cipőtisztító kefe, 2 egész kenyér, 7 dekagramm fekete bors, 6 gombolyag cérna, 2 liter forralt tej, kutyapóráz szájkosárral, 6 darab Koh-I-Nor ceruza, 1 doboz rajzszeg, 1,5 méter szivatósó (piros gumiból).

Grigely Antal Trencsén vármegyei nyugalmazott tiszthelyettes lajstroma – „nős, altiszti lakásomból menekülés alkalmával hátrahagyott és a megszálló csapatok által kifosztott, illetve elloptott élelmicikkekről és tárgyakról” – 89 darabos, végösszege 47 337 korona. 15 tételben csendőr egyenruhájának darabjait sorolja fel, utána családjának hátrahagyott ruháit. Az éléstárban maradt 1000 kiló búza, 370 kiló különféle liszt, magvak, aszalt gyümölcsök, 80 üveg befőtt, 38 kiló zsír, 3000 kiló burgonya, 1000 kiló takarmányrépa, 200 kiló kukorica, 10 kiló cukor, 26 darab tyúk, 9 kacs, 200 kiló széna, 20 mázsa tűzifa, 3 darab vadászfegyver.

Voltak lényegesen szerényebb kártérítési igények is. Egy tanítónő 3000 korona kölcsönt vett fel a költözés fedezésére, és néhány bútordarabot potom áron volt kénytelen eladni. Egy másiknak az „értékes szalondíványa” teljesen összetört, több bútorvédő huzat elveszett. Eltűnt még egy ezüstóra, három mosóteknő és a felvágott fa, az összes kár 2000 korona. 6 mázsa fát egy másik tanítónő hiányol. Többen panaszozik az áron alul való eladásból eredő veszteséget (2000-3000 korona), és a megrongált bútorokban esett kárt. Akadtak, akik a megtakarított pénzükhöz való kényszerű hozzányúlást emlegették föl, volt, aki az internálás során felmerült költségeik megtérítését kérték (2100, illetve 2400

korona). Más személy a 12 napos vagonút alatti élelmezés költségeit szerette volna megkapni, illetve az orvosi költséget. Volt, aki a megszállt területen maradt családjának eltartási költségét, esetleg a soproni albérleti díjat szerette volna visszakapni; akadt, aki az átváltás során keletkezett árfolyamvesztéséért szeretett volna kompenzációt. Kártérítést kértek 19 méhcsalád áron aluli eladásáért, sőt a megszállt területen maradt hadikölcsön-kötvényekért is. Mindössze egy topolyai járásbíró írta azt, hogy a kára „csekélyebb érték, amit nem számítok fel”.

A Szalay-féle kérdőíven szereplő adatok valódiságáról mindenki „a saját kezűleg kitöltött s aláírt részletes egyéni kimutatásban... becsületszavával, állásával és minden vagyonával felelősséget vállal. Mivel a megszállott területeken levő idegen nemzetiségű hatóságoktól erre nézve írásbeli igazolásokat beszerezni nem lehetséges, azok ilyesmiket nem állítanak ki...”

Egyébként kormányrendelet intézkedett arról, hogy az elszakadt törvényhatóságok Budapesten működő irodái igazolhatták a menekültek előéletét, menekülésük körülményeit, hazafias és erkölcsi megbízhatóságukat. Ezek a törvényhatóságok igazolták a menekültek személyes, vagyoni, családi, illetőségi és minden egyéb viszonyait a legkülönbözőbb hivatalok előtt. Nélkülük ezren és ezren nem tudtak volna elhelyezkedni, vagyoni és más érdekeiket megvédeni.³⁹

A kártérítési igényük teljesíthetőségébe vetett hitüket táplálta az a tény is, hogy az 1920. évi népszámláláskor a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Eln. 1198/1920. sz. utasítása szerint pót számlálólapot kellett kitölteni a megszállt területekről 1918. november 28. óta elmenekültekről, de csak a családfőkről vagy az egyedülállókról. A kérdőív 20. pontja az iránt érdeklődött, hogy a kiutasítás folytán mennyi kárt szenvedett az illető a) elmaradt fizetésben, b) nyugdíjban, c) ingóságokban, d) egyéb vagyonában.⁴⁰

Volt egy másik lehetőség is az előélet igazolására. Ezt főleg iparigazolványok kiadásánál alkalmazták, amikor az illető folyamodó nem tudta magával hozni szakképzettségét igazoló iratait. Ilyenkor a hatóságok két tanú igazolását is elfogadták. Bár a becsület-

³⁹ MOL K-26. 1920. XXXIX. 10315.

⁴⁰ MOL K-26. XLIII-9318/1920.

szónak abban az időben komolyabb fedezete volt, mégis kevésnek tűnhetett hitelt érdemlő igazolásként. Az egyes kérvényekben feltüntetett menekülési és kárigények nagy szórása legalábbis gyanakvással tölthet el bennünket.

A magyar kormány, nehéz pénzügyi helyzete miatt, 1919. október 1-jétől beszüntette a menekülési átalány folyósítását. Sem a megszállt területen visszamaradt, sem a magyar területre ájtott, de itt bármely okból szolgálati elhelyezést nem nyert közalkalmazottak nem számíthattak többé semmiféle illetményre.⁴¹ Ráadásul a menekültek a vagyonskárokat korábban sem kaptak kártérítést. A minisztertanács 1919. szeptember 4-i és 22-i ülésén született rendelkezését a soproni kérvényezők is ismerték, ezt beadványukban el is ismerik. „Tudomásunk van ugyan a Minisztertanácsnak 1919. évi szeptember hó 4-én tartott ülésének határozatáról... a megszállott területen tartózkodó, valamint az onnan elmenekült közszolgálati alkalmazottak illetményei és menekülési költségei kifizetése tárgyában...”,⁴² egy másik precedensre hivatkozva azonban mégis káraik megtérítését kérik. „A háború folyama alatt ott, ahol Magyarország területén az ellenséges csapatok, avagy a saját csapataink és a szövetséges német csapatok kárt okoztak a lakosságnak, a magyar államkincstár és a szövetséges német csapatok hadvezetősége megtérítette mindenkor a felmerült s hatóságilag megállapított károkat...”⁴³

Lehet vitatkozni rajta, hogy 1919 nyarán – amikor „a soproniak” szolgálati helyükről feltehetően elmenekültek⁴⁴ – „de jure” háború folyt-e Magyarországon, az viszont nem lehet kérdés, hogy a dekonjunktúra miatt eladhatatlan ingatlanok, áron alul értékesített ingóságok, elhagyott értékpapírok, megsérült bútorok, az átváltási árfolyamvesztés, a megtakarítások felélése, internálási, étkezési és orvosi költségek nem minősülnek szorosan véve háborús károknak.

⁴¹ BM 77 239/1919. körrendelet.

⁴² MOL K-26. 1921. XLIII. 96.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Galla Géza 1919. júniust emleget, amikor Selmezbányán kirabolták, Szalay Lajost 1919. augusztus elején helyezték Sopronba.

A háborús károkra hivatkozás mellett érveik közé tartozott az összes tanárával és hallgatójával együtt Sopronba költöztetett selmecebányai Erdészeti és Bányászati Főiskola precedense is, a tanárok és alkalmazottak ugyanis rendes fizetésük mellett külön napi pótlékot is kaptak. További érvük volt, hogy az igazságügy-miniszteri tárca körébe tartozó menekültek közül sokan az elmaradt fizetésük és járandóságuk mellé átköltözésükhöz előleget kaptak a végelszámolásig.

A selmecebányaiakra való hivatkozásnak az a gyenge pontja, hogy 1919 első félévében költöztették őket Sopronba,⁴⁵ tehát a kifizetéseket letiltó minisztertanácsi határozat előtt, és – ahogy később a pénzügyminiszter levelében írta Bethlen István miniszterelnöknek – a selmecebányai főiskola tanárai és egyéb alkalmazottai azért kaphatták meg az átköltözési illetményeket, mert tulajdonképpen nem menekültek, hanem annak idején az egész intézmény és ezzel kapcsolatban természetesen a főiskola egész személyzete hivatalból áthelyeztetett Sopronba.⁴⁶ Az igazságügyi tárca menekültjeire való hivatkozásnak pedig az a baja, hogy túl általános, mennyi az a „sokan”, és nem derül ki, hogy mikor történt a kifizetés – 1919. október 1. előtt vagy utána. A költözködési segély egyébként sem extra juttatás, azt megkapta mindenki, aki menekülési segélyben részesült.

A selmecebányaiak szereplése felvet egy további kérdést is. Ha ugyanis – mint fentebb láttuk – a selmecebányai főiskola tanárai és egyéb alkalmazottai a Sopronba történt áthelyezésük (és nem menekülésük) alkalmával már egyszer megkapták az átköltözési illetékeket (amely magában foglalja a személy- és teherfuvarozás költségeit) és a kiküldetési napidíjakat, a Szalay-féle kár csoportban szereplő három főiskolai tanár és egy főiskolai műszaki segédtsízt milyen alapon kéri még egyszer költözési költsége megtérítését? Ráadásul a becsületszóval igazolt költözési költségük (9000–13 000 korona) többszöröse az ugyanonnan menekült állampénztári és számviteli főtanácsos által megjelölt összegnek (3500–5300 korona), pedig rangban és életvitelben az utóbbiak nem maradnak el a főiskolai tanároktól. A tanárok valamennyien

⁴⁵ *Népszava*, 1919. január 21.

⁴⁶ MOL K-26. 1921. XLIII. 96.

elismerik, hogy fizetésüket és pótlékjaikat folyamatosan megkapták.

A kezdeményezést a *Magyarország* című budapesti napilap felkapta, és a következőket írta: „a menekült soproni” tisztviselő kérése kétségtelenül indokolt. Minden szenvedés, minden kár azért érte őket, mert a magyar állam hű fiai. Ezért üldözték ki őket otthonukból, ezért voltak kénytelenek mindenüket elveszítgetve, szinte nincstelenül elmenekülni onnan, ahol „magyar voltukat a legnagyobb bűnnek tekintik”.⁴⁷

A beadvány szerzői támogatást kértek gróf Bethlen Istvántól, az Országos Menekültügyi Hivatal akkori elnökétől, báró Horváth Emil menekültügyi kormánybiztostól és gróf Klebersberg Kunótól, Sopron város képviselőjétől is. 1920. december 31-én Bethlen István, akitől nem állt távol a protekciózás – például az erdélyi birtokainak dolgait intéző tordai ügyvédjét, dr. Szenkovits Aurélt több erdélyi érdekeltségű bank (Angol–Magyar Bank, Általános Hitelbank, Pesti Magyar Kereskedelmi Bank) igazgatóságába is beajánlotta⁴⁸ –, magánlevéllel fordult Teleki Pál miniszterelnökhöz: „Engedd meg... melegen ajánlhasam szíves jóindulatodba azzal a kéréssel, hogy annak törvényes keretek közt lehetséges kedvező elintézését elrendelni kegyes lesz. – Szívélyes üdvözlettel baráti híved: Bethlen István.”⁴⁹

Szalay Lajos a *Sopronvármegye* 1921. március 30-i számában írt cikkében türelemre és kitartásra biztatta társait: „Természetes dolog, hogy az ily ügynek elintézése nem megy egyik napról a másikra, mert hiszen... egész Csonka-Magyarországban szétszóródottan élő társaink kárának megtérítéséről is szó van...”

Hogy azonban történik ezen ügyben valami, arról megnyugtathatom menekült köztisztviselő társaimat. Az Országos Menekültügyi Hivatal közölte e sorok írójával, hogy az általunk kezdeményezett akció más hivatalos helyről megfelelő mederbe tereltetett. A menekültek által szenvedett károk megtérítése ugyanis a nemzetközi jogi rendelkezések értelmében az utódállamok kötelessége, s az Országos Menekültügyi Hivatal akciót kezdeményezett,

⁴⁷ *Magyarország*, 1921. január 5.

⁴⁸ MOL K-468. 1928. 217.

⁴⁹ MOL K-26. 1921. XLIII. 96.

mely azt célozza, hogy az utódállamok az említett kötelezettségeiknek eleget tegyenek.

E célból a Bocskay Szövetség (Budapest, Vilmos császár út 55.) gyűjti a vonatkozó adatokat, s azokat adandó alkalommal a Népszövetség elé terjeszti. Ezúton kíván nyomást gyakorolni az utódállamokra kártérítési kötelezettségeinek teljesítésére nézve. Hogy ennek eredménye lesz-e, az a jövő kérdése.

Az Országos Menekültügyi Hivatal hozzám intézett átiratában felkért arra, hogy a hozzám fordulókat erre nézve kioktassam, ill. figyelmeztessem, hogy kárukat részletes kimutatásba foglalva, kérelmeik rövid ismertetése kíséretében a Bocskay Szövetséghez egyenként küldjék be.

E sorok írója elköltözik most Sopronból, minthogy Budapestre a Pénzügyminisztériumba rendeltettem be szolgálattételre, hol a közalkalmazottak természetbeni ellátásának ügykörével fogok foglalkozni – remélem, sikerrel. Fel fogom keresni, amint időm lesz, az Országos Menekültügyi Hivatalt és a Bocskay Szövetséget is, s tudomást fogok szerezni ügyeink állásáról. Szorgalmazni fogom annak mielőbbi kedvező elintézését, s ha valamit megtudok, ezen az úton közölni fogom menekült tisztviselő társaimmal.”⁵⁰

A pénzügyminiszter fél év elteltével (1921. június 7.) 572/1921. IV/a-1. sz. alatt válaszolt az immár miniszterelnök Bethlen István-nak. Hivatkozva az 1919. szeptember 4-i és 28-i minisztertanácsi határozatra és az időközben kiadott 2191/1921. ME sz. kormányrendeletre, valamint az állam változatlanul súlyos pénzügyi helyzetére való tekintettel a kérést nem tartja teljesíthetőnek. Megjegyzi – amint arról már szó esett –, hogy a selmecbányai főiskola személyzete azért kaphatta meg az átköltözési illetményeket, mert státusa nem menekült, hanem a főiskola hivatalból helyezettett át Sopronba. Annyi „eredménye” volt a beadványnak, hogy a főiskola személyzete részére folyósított napidíjakat megszüntették.⁵¹

A menekültek kártérítési ügye ezzel súllyesztőbe került. Nem állítjuk, hogy az Országos Menekültügyi Hivatal szándékosan irányította holtvágányra a kérést – mert a hivatalok szívesen „dobták tovább a labdát” olyan ügyekben, amelyet nem tudtak megoldani

⁵⁰ Sopronvármegye, 1921. március 30.

⁵¹ Uo.

(lásd alább Vojnics Ferenc kérelmét) –, de az egész kormánynak voltak illúziói a Népszövetségnél elérhető eredmények dolgában (népszavazás, határrevízió, kisebbségi jogok, kártérítések). Csak azt felejtették el, hogy az ilyen ügyek napirendre vételéhez mindkét fél hozzájárulása szükséges. Az az állam, amellyel szemben jogorvoslatot szerettünk volna elérni, nem járult hozzá a kérdés napirendre tűzéséhez.

Nem a soproniak voltak az egyetlenek, akik kártérítésért fordultak a kormányhoz. Dr. Vojnics Ferencet, Baja város horvát származású polgármesterét a szerbek (magyar hazafias érzése miatt) Valjevóba internálták. Elég emberségesen bántak vele, sőt az ottani előkelő társaságban is foroghatott. Jövedelme nem lévén, kölcsönökből tartotta fenn magát. 1920 augusztusában azonban megszökött az internálásból, és gyalog visszatért Magyarországra.⁵² Itthon Bethlen István miniszterelnöktől a 14 havi internálása alatt felvett 6420 dinár (62 916 korona) megtérítését kérte. Kérését – Bethlen protezsálói sorai ellenére – a pénzügyminisztérium azzal utasította el, hogy az ügy veszedelmes precedenst teremtené, a többi (szerb, román, cseh) internált is követné a példáját. Inkább az Országos Menekültügyi Hivatal adjon neki nagyobb összegű segítyt.⁵³

Egy olyan esetről tudunk, amikor a kártérítést kérő eredménnyel járt, ha nem is olyan mértékben, ahogy elképzelte. Az Erdély felszabadítására Kratochwil Károly⁵⁴ ezredes vezetésével szervezett Székely Hadosztály 1920 tavaszán 30 millió korona ellátmányt kapott az Erdélyért indított katonai, politikai és társadalmi akciókra.⁵⁵ Kratochwil (akkor már) tábornok 1921. június 10-én levelet írt Bethlen István miniszterelnöknek, amelyben jelentette,

⁵² *Szegedi Friss Újság*, 1920. szeptember 5.

⁵³ MOL K-26. 1920. XLI. 8925.

⁵⁴ Kratochwil Károly (1869, Kőszeg–1946, Budapest) az első világháborúban ezred-, majd dandárparancsnok, az Erdély visszafoglalására szervezett Székely Hadosztály vezetője. 1919. január–április 16. között egységei feltartóztatták a román előnyomulást, április 26-án letették a fegyvert. A fegyverszüneti egyezmény ellenére katonáival együtt internálták. Szabadulása után debreceni körletparancsnok, majd 1923–1924-ben, nyugdíjazásáig a Hadtörténeti Múzeum igazgatója. A két világháború között hazafias és revizionista szervezetek vezetőségi tagja.

⁵⁵ MOL K-26. 1920. XXXIX. 3347.

hogy a volt székely alaphól 240 000 koronát sikerült internálás, bebörtönzés, többszöri házkutatás és motozás útján a románok előtt megmenteni. „Egyszersmint felhasználom az alkalmat – írta –, hogy felkérjem Kegyelmes urat, kegyeskedjék a következő tiszteknek, akik részben velem együtt végig csinálták a román internálást, bebörtönzést, és akik a haza és Erdély szolgálatában külön érdemeket szereztek, akiknek anyagilag is veszteségük volt, kártérítésben részesíteni. Az én kártérítési kérvényemet elrabolt vagyonom részletes kimutatása mellett külön terjesztem fel Kegyelmes úrhoz. A fent említett székely hadosztálybeli tisztek: Hautzinger Gusztáv őrnagy, Kászonyi Zoltán százados, Grósz Márton és Nagy Gyula századosok. Kegyelmes uram figyelmét felhívom Hautzinger őrnagyra, aki mint segédtiszttem szerepelt, és Kászonyi századosra, akit a vallatásnál tettelegesen bántalmaztak, ezek 20-25 ezer koronát érdemelnek meg legalább.”⁵⁶

A menekültügyi hivatal elnökének kiküldött kétoldalas, kézzel írt levelében Kratochwil elismeri, hogy azt a célt, amelyre a hadosztályt létrehozták, nem teljesítette, nem tört be Erdélybe a románok ellen, mert ezzel „maga után húzta volna a Vörös Gárdát”, ami „mégiscsak rosszabb volt, mint a román megszállás. Velük együtt a magyar bolsevizmus ellen fordulni a románok nem engedték.”⁵⁷

Holmijai, amelyek különböző helyen voltak elhelyezve, majdnem mind elvesztek: Budapesten, a főhercegi palotából bútorok, ruhanemük 250 000 korona értékben; Nyíregyházán két hátsó teljes felszereléssel, 130 000 korona értékben; Rakamazon civilruhák és egy hegedű 80 000 korona értékben; Debrecenben katonai ruházat 200 000 korona értékben. Kára teljes összegét 670 000–700 000 koronára teszi.⁵⁸

A miniszterelnökhöz írt levél szélére kék ceruzával rá van írva: „maga 50 000 korona, tisztek 20-20”. A Kratochwil számára engedélyezett összeg inkább tekinthető fájdalomdíjnak, mint kártérítésnek, mert a kért kártérítési összeg 10%-át sem éri el. A Béke-előkészítő Iroda „B” Csoportja által készített elszámolás szerint a Székely Hadosztálynak utalványozott 30 millióból visszamaradt

⁵⁶ MOL K-26. 1921. XXXIX. 1393/4548.

⁵⁷ MOL K-26. 1921. XXXIX. 1393/4398.

⁵⁸ Uo.

240 000 koronából Kratochwil tábornok 130 000 koronát a román betörés által okozott károk megtérítésére, a fennmaradó 110 000 koronát a leszerelő székely katonák segélyezésére fordította.⁵⁹ Az csak a sorok között olvasni tudók számára derül ki, hogy „a román betörés által okozott károk megtérítésén” Kratochwil tábornok és tisztjei kártérítését kell érteni.

A mindenkori magyar kormányok (Károlyi, Tanácsköztársaság, Friedrich, Huszár, Simonyi-Semadam, Teleki kormánya) abban bíztak, hogy a békekonferencia majd „igazságot tesz”, így „arra a kis időre, amíg a magyar uralom visszaáll”, maradjanak szolgálati helyükön. Ezért a megszállt területen visszamaradt tisztviselőknek tovább folyósították fizetésüket, pótlékaikat, a nyugdíjasoknak nyugdíjukat. Akik mégis az anyaországot választották, azoknak megtérítették nemcsak az utazási, szállítási költségeiket, hanem a régi lakóhelytől a feladó vasútállomásra és az érkezési vasútállomástól az új lakóhelyre a fuvarköltséget és a tisztviselők bérkocsiköltségét is – elvégre egy magyar úr nem ülhet fel a stráfkocsi bakjára. Az alkalmazottak nemcsak maguk, hanem családjuk részére is kaptak menekülési segélyt. Egy dolgot nem fizetett a magyar állam: kártérítést a menekülés során elszenvedett vagyoni veszteségekért.

A békekonferencia végül nem váltotta valóra a magyar reményeket, a megszállt területekből elcsatolt területek lettek, és a menekülők száma nem csökkent, hanem egyre növekedett. A kormány nem tudta fenntartani korábbi juttatásait, előbb a menekülési segélyek folyósítását szüntette be, majd megszürtte a beköltözőket, végül – a békeszerződésben vállalt kötelezettségei ellenére – 9 hónapra beköltözési moratóriumot vezetett be.

A kormányzat gavallériája mellett a hivatalos közegek és a sajtó is a legnagyobb elismerés hangján írt azokról, „akik a legnagyobb áldozatot hozták hazájukért”. Ezért a beköltözők úgy érezték, hogy – a kormány megszüntető rendelkezése ellenére – az elmaradt járandóságai pótlása, a költözési költségek megtérítése mellett jogosan tartanak igényt vagyoni káraik megtérítésére. A soproni „kár-csoportot” is ez a felfokozott hangulat tévesztette meg, ami-

⁵⁹ MOL K-26. 1921. XXXIX. 1393/5734.

kor azt hitte, hogy kielégítik a kártérítési igényeket. Az emberek ugyanabba a hibába estek saját ügyük megítélésénél, mint a kormányzat a határkérdésben: egy korábbi, számukra kedvező elvet (Wilson 14 pontjából az önrendelkezési jogot) vettek alapul, figyelmen kívül hagyva, hogy az antant az etnikai elv elé helyezte a gazdasági és védelmi szempontokat, ezek nélkül ugyanis az általuk világra segített új kisállamok életképessége kérdésessé vált volna. A menekültek is egy korábbi állapothoz ragaszkodtak (költségtérítés), és nem vették figyelembe, hogy az ország gazdasági és politikai helyzete megváltozott, és a kormány erre az adott juttatások szűkítésével, illetve megszüntetésével reagált.